

KEMAL H. KARPAT, *Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays (Osmanlı Sosyal ve Siyasi Tarihi Üzerine Çalışmalar. Seçilmiş Makale ve Denemeler)*, Leiden-Boston-Köln, 2002. ISBN 90 04 12101 3, XII+856.

Brill Kitabevi tarafından Asya ve Ortadoğu Üzerine Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Çalışmalar serisinin 81. kitabı olarak çıkarılan çalışmada Wisconsin Üniversitesi tarih profesörlerinden Kemal H. Karpat'ın 1968 ile 2000 yılları arasında değişik dergilerde yayınladığı makaleler ve denemeler bir araya toplanmış. Bu makaleler üç bölüm halinde tasnif edilmiştir. Birinci bölüm «Osmanlı Dönüşümü, Demografi-Göç» başlığını taşıyor. «Osmanlı Devletinin Dönüşümü 1789-1908», «1877 Osmanlı Meclisi ve Onun Sosyal Önemi», «1860-1914 yılları Arasında Amerika'ya Osmanlı Göçü», «XIX.Yüzyılda Batı'dan İstatistik İlminin Osmanlılarca Kabulü», «Osmanlı İmparatorluğunda Yahudi Nüfus Hareketleri, 1862-1914», «Kossuth Türkiye'de: 1849-1851 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğunda Macar Mültecilerinin Etkisi», «XIX. yüzyılda Osmanlı Demografisi: Kaynaklar, Görüşler, Metotlar», «Osmanlı Şehirleşmesi: Dobruca'ya Kırımlıların Göçü ve Mecidiye'nin Kurulması, 1856-1878», «Osmanlı Ailesi ve Büyüklüğü ile İlgili Belgeler», «XIX.Yüzyılda İstanbul'un İktisadi ve Sosyal Dönüşümü», «Ortadoğuda Sosyal Tabaka Oluşumu ile İlgili Bazı Tarihi ve Metodolojik Düşünceler» ve «Müslüman Göçü» başlıklarını taşıyan on iki makale birinci bölümde yer almaktadır.

«Yeni Sosyal Yapılanma, Milletler-Milliyetçilik» ismini taşıyan ikinci bölümde tıpkı birinci bölümde olduğu gibi on iki makale yer almaktadır. Bu bölümdeki makalelerin genel özelliği, Osmanlı toprak rejimindeki değişimlere bağlı olarak Balkanlar'daki sosyal yapıdaki değişiklikler ve bölgedeki milletlerin ulusalcılık arayışlarındaki sürecin irdelenmesidir. İkinci bölüm «Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Rejimi, Sosyal Yapı ve Modernleşme», «1878'den Sonra Güney-doğu Avrupa'da Milliyetçiliğin Sosyal ve Politik Kurumları», «1683 Sonrası Balkan Ulusları ile Osmanlı İlişkileri», «Milliyetçilik ve Balkan Ulusal Devletleri: Hayal ve Gerçek», «1994 yılı Bakış Açısından Avrupa'da Osmanlı Yönetimi», «Balkanlar'daki Müslümanların Vatandaşlık Hakları», «Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Millet ve Milliyetçilik», «N. Batzarıa'nın Hatıraları: Genç Türkler ve Milliyetçilik», «Hristiyan-Ortodoks Kilisesine Karşı Osmanlı Görüşleri ve Politikaları», «Milletler ve Milliyetçilik: Osmanlı Sonrası Döneminde Devlet ve Millet Uyuşmazlığının Kökenleri», «Avrupa Yönetimi Altında Müslümanların Statüleri: Çerkezlerin İskânı ve Tahliyesi», «Romen Bağımsızlığı ve Osmanlı Devleti» başlıklarını taşıyan makalelerden oluşmaktadır.

Son bölümde «Etnisite ve Kimlik» genel başlığı altında yedi makale yer almaktadır. Bunlar, «Balkanlar'dan ve Rusya'dan Göç: Osmanlı Devletinin Son Devrinde Kendini Tanımlama Süreci», «Çok Etnik Yapılı Ulusal Olmayan İslam Devletinde Etnisite Sorunu: Süreklilik ve Osmanlı Devletinde Etnik Kimliğin Yeniden Düzenlenmesi», «Osmanlı Milleti ve Ortadoğuda İman Mirası», «Osmanlı Göçü İsrail ve Güney-doğu Avrupa'da Ulusal Devletlerin Yapıları ve Millî Politikaları», «Filistin'de Osmanlı Göç Politikası ve İskân», «Osmanlı Sultanları ile Yakup Bey'in İlişkileri: Yeni Bir Yorum», «Sosyal Çevre ve Edebiyat: Ömer Seyfeddin'in (1884-1920) Edebiyat Çalışmalarında Jön Türk Döneminin (1908-1918) Yansımaları»dır. Eser, lügatçe ve indekle tamamlanmakta.

Kemal Karpat, yazılanların daha iyi anlaşılabilmesi için giriş kısmında kendi hayat öyküsünden de bahsediyor, çünkü bu süreç onun tarih metodolojisine ve dolayısıyla da çalışmalarına

yansıyor. Bugün Romanya toprakları içinde kalan ve 1878 yılında Rusya tarafından bu ülkeye bırakılan Kuzey Dobruca'da Türk-Müslüman bir toplumun içinde dünyaya gelen yazar burada adeta dış etkilere karşı korunmuş Osmanlı kültürü içinde yetişmiştir. Romanya eğitim sistemi içinde almış olduğu Fransız ağırlıklı batı bakış açısını Müslüman Türk kimlikli altyapısı ile örtüştürmüştür. Bu kimliğinin pekişmesinde aksansız ve akıcı Romencesine rağmen Türk kimliğinden dolayı hakir görülmesinin rolü büyüktür. Belki de bu kaderi kendisi gibi Balkanlar'daki pek çok Müslüman Türk de paylaşmış ve paylaşmaktadır. Yazar, Atatürk'e hayrandır, sadece Türk kimliğine değil, yaptığı reformlara da. Zaten Romanya'daki Müslüman topluluğu aynı anda hem Müslüman hem Türk hem de modern olmayı başarabilmiştir. Ancak Romanya içinde bulunan Macar, Bulgar, Rus ve Romenlerin gerçekte kimin Romen olduğu tartışmalarında dinen Müslüman, ırken Türk olan birinin yer alamayacağını fark eden yazar, 1940'larda Türkiye'ye göç kararı verir. II. Dünya Savaşının sonlarında geldiği Türkiye'de, Romanya okullarından edindiği mükemmel Osmanlı tarihi bilgisine yenilerini ekler. Bu sırada Osmanlı tarihini araştırma ve yazımındaki metodolojik problemlerle karşılaşır. Osmanlıların ilk yıllarında "iyi", son dönemlerinde "kötü" olarak tanımlanması dikkatini çeker. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi Türkçülük düşüncesinin öncülerinin eserlerini ve Fuat Köprülü'nün çalışmalarını dikkatle tetkik eder. Bu ona Osmanlı'nın son dönem tarihini yazmada metodolojik problemleri aşma yeteneği kazandırır.

Türk tarih yazımında Osmanlı, Selçuklu ve daha önceki dönemlerin varlığını kabul eden yazar çalışmalarında Batı düşünce ve metodolojisini de kullanarak özgün eserler oluşturur.

Osmanlı Devletinin karşılaştığı problemlerin nedenlerinden birisi, toprağın işlenmesi sorunudur. Bu sorun eserde özellikle Balkan ağırlıklı olarak inceleniyor. Osmanlı Devletinin ilk yüzyıllarında uçbeylerinin ellerinde olan topraklar, XV. yüzyılda tımar sistemi ile sipahilere, XVI. yüzyılın sonunda da malikâne ve çiftlik sistemleri ile şahısların eline geçmeye başlamıştır. 1770-1815 yılları arasında ise, yerel ayanların kontrolünde kalmıştır. 1808 yılında ayanlarla yapılan Sened-i İttifak ile bu büyük toprak sahiplerinin hakları kayda geçirilmiştir. Ayanlarla birlikte Müslüman cemaatinin önde gelenlerin oluşturduğu eşraf zümresi taşrada orta sınıf yerel bir grubun oluşmasına neden olmuştur. Bu elit grubun çocukları da bu sistemin ve düşüncenin savunucuları olmuştur.

Devlet hayatında ise, taşradaki ayan sınıfının önemine paralel olarak modern okullarda eğitilmiş yeni bir bürokrat tipi yaratılmaya çalışılmıştır. Özellikle II. Abdulhamit döneminde modern eğitim yaygınlaştırılmıştır. Bu okullarda eğitilmiş elitler Genç Türk hareketini besleyen unsurlar olmuş, imparatorluğun batlaşmasına destek vermişlerdir.

Bu dönemde Osmanlı halkının dini özelliklere göre sınıflandırılmasında da değişiklikler olmuştur. Gayr-i Müslimler, millet sistemi içinde tanımlanırken Müslümanlar cemaatler şeklinde tasnif ediliyordu. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile bireysel haklar ve özel mülkiyet garantü altına alınmasına rağmen bu eski millet anlayışı XIX. yüzyılda dünyada meydana gelen değişimlere paralel olarak Hıristiyanları Balkanlar'da Türk yönetimi karşıtı yaptı. XVIII. yüzyılda görülmeye başlanan ulusalcılık hareketleri tımar-çiftlik gibi klasik Osmanlı toprak yapılanmalarının yıkılmasına neden oldu. Uzak mesafeler arası Türk ortaklarla iş yapan Yunan tüccar grubu XVII. yüzyılda ortaya çıktı. 1711 yılından sonra bu Grek tüccarlar Fenerliler adı altında Eflak ve Boğdan'ın yöneticileri olarak neo-bizantinizim akımını yaratular. 1804'te Sırp isyanı, Balkanlar'da yenicilerin gasp hareketlerine karşı köylü hareketinin siyasileşmesi olarak tanımlandı. Buna Balkan ve Anadolu'daki Osman Pazvantoglu gibi ayanların baş kaldırısı da ekledi. Bu da Osmanlı Devletinin idari alanda yeni arayışlara itti. 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876-77 Osmanlı Mebusan Meclisinin açılışı, 1908 II. Meşrutiyetin

açılışı, bu yöndeki arayışların bir sonucudur. 1839'dan sonra Balkanlar'daki Hıristiyan köylü toplumu bireysel haklarını elde etmiş olarak burjuva sınıfını yarattı. Bunlar, kısa zamanda zenginleşerek tarım alanında yeni yatırımlara giriştiler. Kısa zaman sonra Bulgaristan ve Makedonya'daki bazı Müslüman Türkler, Makedonya ve Bulgaristan'da toprak sahibi Hıristiyanların yevmiyeli işçileri haline geldiler.

Ancak bu süreçte Balkan uluslarını milli devlet kurma ve ulusalcılık düşüncesine sarılmaktan alıkoyamadı. 1815'te Rusya'nın yardımı ile Miloş Obrenoviç'in önderliğinde Sırp Devleti kuruldu. Bunu 1829'da Yunan Krallığının kurulması ve 1878'de Bulgar Presliğinin oluşturulması takip etti. Kurulan bu ulusal devletler sonucunda 1804 yılından itibaren iki asır içinde dokuz milyon Müslüman, Kırım, Kafkasya, Girit ve Balkanlar'dan zorla çıkartılarak Türkiye'ye göçe zorlandılar. Bu süreçte yaklaşık üç ile beş milyon arasında Müslüman-Türk öldürüldü.

Bu süreci Balkanlar'da yaşayan ve kendilerine en hafif sıfatla "davetsiz misafir" muamelesi yapılan Müslüman Türkler, milliyetçiliğe sarılan en son unsur oldular. 1908'de II. Meşrutiyeti ilan eden İttihat ve Terakki Hareketinin ve Cumhuriyeti kuran kadroların içinde Balkan kökenli insanlar ağırlıklı olarak yer aldılar.

Bütün bu olaylar, Kemal Karpat'ın bu eserinde arşiv kaynaklarına dayanılarak bilimsel metotlara uygun olarak işlenmiştir. Osmanlı Devletinin dönüşüm süreci, milliyetçiliğin oluşumu ve etnisite problemlerinin kökenlerini araştıranlar için son derece yararlı bir başvuru kitabı niteliğindeki bu eseri tarih severlere tavsiye ediyoruz.

LEVENT KAYAPINAR

